

Хряпінський П.В.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,

професор кафедри кримінального права і кримінології,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

ОБСТАВИНИ ГУМАНІСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ПОЗИТИВНУ ПОСТКРИМІНАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ ОСОБИ

Обставини гуманістичного характеру, що зумовлюють позитивну посткримінальну поведінку як підстави спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, полягають у практичній реалізації галузевих принципів кримінального права економії кримінальної репресії і гуманізму. Реалізація гуманізму у кримінальному праві має подвійну правову природу: по-перше, це гуманне ставлення до загальнолюдських цінностей і привілеїв щодо осіб, які вчинили злочин, і, по-друге, це дотримання інтересів, законних прав і свобод потерпілого. Обставини гуманістичного характеру визначають: а) збереження соціальних зв'язків особи з родинним колом, оточуючим соціальним середовищем, виробництвом тощо; б) відновлення «доброго імені», авторитету і місця у соціальній ієрархії суспільства тощо; в) примат гуманістичних ідей та цінностей у сфері соціального контролю тощо.

У психології виділяють три види правомірної поведінки у залежності від мотиваційних основ та ціннісних установок. Перший вид – поведінка, заснована на сприйнятті правових норм як найдоцільніших орієнтирів життєдіяльності. У даному разі суб'єкт усвідомлює необхідність вимог правових норм, враховує корисність своєї поведінки і бажає настання суспільно-корисного результату. Свідоме ставлення суб'єкта до права, визнання його цінності забезпечує стабільність і надійність правомірної поведінки. Другий вид правомірної поведінки – конформістська поведінка, яка орієнтується на пристосування, пасивне підпорядкування правовим приписам без їх належного усвідомлення і прийняття. Мотивами конформістської поведінки може бути, наприклад, бажання уникнути осуду у соціальній групі або бажання заслужити її схвалення тощо.

Конформізм, як дотримання норм права за інерцією, не може забезпечувати надійну і стабільну поведінку. У індивіда за даних обставин відсутня чітка і надійна особиста установка на дотримання правових норм. Отже, у разі зміни ситуації на протилежну, поведінка індивіда із правомірної може змінитися на неправомірну. Третій вид правомірної поведінки – це маргінальна поведінка, що визначається страхом можливого покарання за неправомірні діяння, розумінням вигідності дотримання правових норм за даних обставин. Особливість її в тому, що тут має місце ситуація погранична, проміжна між правомірною і неправомірною орієнтацією суб'єкта. Така поведінка найчастіше характерна для осіб, які не мають необхідного мінімуму матеріальних благ, живуть за межею бідності, не знаходять способів для зміни свого соціального становища, не мають необхідного потенціалу для подолання перешкод і обмежень на шляху до своєї мети. Одночасно для багатьох із них усвідомлення факту невикладності покарання є причиною, що втримує їх у межах правопорядку. Для мотиваційної основи позитивної посткримінальної поведінки при спеціальному звільненні від кримінальної відповідальності найбільш типовими є два останні варіанти правової поведінки особи після вчинення злочину. При цьому слід мати на увазі, що вже вчинила той чи інший закінчений злочин й перебуває у так званому «посткримінальному синдромі», що полягає або у схваленні вчиненого злочину як внутрішньої потреби, або засудженні своєї поведінки суспільно-небезпечної поведінки, або нейтрального (не засуджувачого та не схвалювачого) ставлення до вчиненого злочинного діяння.

Гуманістичні обставини наповнюють кожну норму про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності та відображаються, щонайменше, у наступному: по-перше, у «довірі до основного особистого виміру людини – до її свободи, яка полягає у здатності до самоконтролю і самодисципліни, безумовній попередній довірі до кожного члена суспільства», по-друге, вибір позитивної посткримінальної поведінки особи є виключно добровільним проявом особистої волі і не може бути вимушеним кроком за умов об'єктивної неможливості продовження злочинної діяльності чи зумовлюватися діями інших осіб. Утім, за будь-яких обставин особа вільно обирає варіант правової поведінки, віддаючи перевагу її правомірному прояву. У ряді випадків достатньо вчинити досить нескладну у

фізичному і психічному аспекті одну чи дві активні дії. Так, згідно до ч. 3 ст. 263 КК, особа має добровільно здати органам влади зброю, бойові припаси або вибухові пристрої, згідно ч. 4 ст. 309 КК – добровільно звернутись до лікувального закладу і розпочати лікування від наркоманії. В четверте, звільнення особи від кримінальної відповідальності є актом остаточного прощення державою особи, яка вчинила злочин. Набуття чинності постанови (ухвали) суду про звільнення від кримінальної відповідальності є фактом, що свідчить про припинення кримінально-правового відношення між особою, що вчинила злочин, і державою. Правовим наслідком звільнення від кримінальної відповідальності є те, що вчинений злочин втрачає будь-яке правове значення.

З цих позицій, передбачені нормами Особливої частини КК, спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності особам, які здійснили визначений комплекс позитивної посткримінальної поведінки, без перебільшення, є «золотим містком» повернення до нормального, законослухняного життя. Відомо, що сучасний стан місць позбавлення волі є далеким від мінімальних соціальних стандартів і абсолютно не відповідає міжнародним вимогам щодо умов утримання, проведення виховної роботи, досягнення шляхетних цілей виправлення засудженого, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами. Негативні соціальні наслідки засудження особи до реальної міри покарання, як неодноразово підкреслювалося, в більшості випадків мають незворотній характер. Більше третини сімей засуджених чоловіків припиняють фактичне і юридичне існування, що ж стосується жінок, то їх засудження практично стовідсотково руйнує родинні зв'язки. Обвинувальний вирок суду і відбування призначеного покарання приводить до руйнації соціального статусу особи, її місця в суспільній ієрархії. Особливо чутливими до позначених змін у їх соціальному житті є неповнолітні. Тому, у сфері соціального контролю за їх правовою поведінкою має панувати абсолютний пріоритет гуманістичних ідей і цінностей.